

JAROSŁAW SOCHACKI

AKADEMIA POMORSKA W SŁUPSKU

**DUCHOWIEŃSTWO POLSKIE W SŁUŻBIE PAŃSTWA
DO POCZĄTKU XII W. NA TLE KOŚCIOŁA
OTTOŃSKO-SALICKIEGO**

W związku z wizytą Ottona III w Gnieźnie zarówno Thietmar¹, jak i Gall Anonim² poinformowali o jego decyzjach w kwestii kościelnej, przy czym pierwszy z nich wyraził wątpliwości co do legalności założonego tam arcybiskupstwa, ponieważ nie uzyskało to akceptacji biskupa Ungera, któremu miała podlegać cała ówczesna Polska. Niezależnie od tego sam fakt roli, jaką kronikarze przypisali cesarzowi, musi oznaczać, że to właśnie on dokonał wyboru kandydatów na stanowiska arcybiskupie i biskupie oraz ich inwestytury, przekazując następnie ten przywilej w ręce Bolesława Chrobrego³.

Jak wiadomo inwestytura stanowiła jeden z podstawowych elementów tzw. ottonskiego Kościoła państwowego. Mimo że rozważania nad tą instytucją i związanymi z nią problemami nie zostały jeszcze w pełni wyczerpane⁴, to można jednak ogólnie widzieć w niej te Kościoły, które stały w bezpośrednim stosunku do króla będącego zobowiązanym wobec nich do ochrony i mającego jednocześnie prawo dysponowania nimi, czyli obsadzania własnymi ludźmi. We wczesnośredniowiecznych Niemczech sytuacja ułożyła się w ten sposób, że wszystkie biskupstwa, arcybiskupstwa oraz najbardziej znaczące klasztory znalazły się w ramach Kościoła pań-

¹ *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon* (dalej: *Thietmari*), *Scriptores Rerum Germanicarum. Seria Nova* (dalej: *ScRG SN*) IX, ed. R. Holtzmann, Berlin 1935, IV, 45, s. 184.

² *Galli Anonymi cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum* (dalej: *Galli*), *Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova* (dalej: *MPH SN*) II, ed. K. Maleczyński, Kraków 1952, I, 6, s. 20.

³ S. Trawkowski, *Pielgrzymka Ottona III do Gniezna. Ze studiów nad dewocją wczesnośredniowieczną*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 119, który ponadto zaznacza, że do inwestytury mogło dojść nawet przed wizytą Ottona III w Gnieźnie.

⁴ Zob.: O. Köhler, *Die ottonische Reichskirche. Ein Forschungsbericht*, [w:] *Adel und Kirche. Gerd Tellenbach zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden und Schülern*, hrsg. von J. Fleckenstein, K. Schmid, Basel-Wien 1968, s. 141 i nn. oraz krótką charakterystykę tej instytucji S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego królestwa*, Warszawa 1996, s. 12 i przyp. 118, s. 108, gdzie dalsza literatura. Szersze omówienie tego zagadnienia zob. J. Sochacki, *Formowanie się wczesnośredniowiecznego państwa niemieckiego w latach 919-962*, Słupsk 2014, s. 232 i nn.

stwowego. Już Henrykowi I przypisuje się zasługę rozpoznania znaczenia tej instytucji dla spójności państwa, czego wyrazem było rozciągnięcie zwierzchnictwa króla nad Kościołem szwabskim w 926 r. i co zostało dopełnione przez Ottona I wobec Bawarii na początku jego panowania⁵.

Jeśli chodzi o Kościół w Polsce do początku XII w., zasadniczo nie ulega wątpliwości, że władcy piastowscy sprawowali w sposób nieograniczony inwestyturę najwyższych godności duchownych. Jednakże w cesarstwie ottońskim rola Kościoła państwowego nie ograniczała się jedynie do uprawnienia władcy co do obsady najważniejszych stanowisk duchownych. Przykładem nowego typu duchownego, sprawującego dodatkowo funkcje świeckie, był brat Ottona I Brunon od momentu, kiedy został arcybiskupem kolońskim i jednocześnie księciem Lotaryngii. On bowiem założył również szkołę, której wychowankami obsadzał podległe sobie biskupstwa, co zostało nieco później przejęte przez władzę centralną, która do tych celów wykorzystwała kapelanię dworską⁶. Duchowni nowego typu otrzymywali od władcy dobra ziemskie, pozostające jednak nadal własnością króla bądź cesarza. Z tego też względu tylko nimi zarządzali, z czego wynikały świadczenia na rzecz państwa w formie *servitium regis*. Podstawową treścią kryjącą się pod tym terminem było zobowiązanie do udzielenia schronienia i zaopatrzenia podróżującemu władcy i jego otoczeniu. Początkowo Ottonowie wykorzystywali w tym zakresie własne zasoby, jednakże zaczęło się to zmieniać już od Ottona III, a regułą stało się za Henryka II⁷, wszelako rzadko jeszcze do tego wykorzystującego klasztor⁸. Z dostępnych źródeł wiadomo także, że hierarchowie kościelni, jak i zresztą świeccy, byli zobowiązani do udzielania rad władcy, czyli pojawiania się na zjazdach, oraz obarczani misjami dyplomatycznymi. Najważniejsze ich jednak świadczenie, jak wynika z tzw. *Indiculus loricatorum* z 981 r., stanowiło udzielanie posiłków militarnych, w czym znacznie przewyższali dostojników świeckich⁹.

⁵ Zob.: L. Santifaller, *Zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems*, Wien 1954, s. 23 i nn. oraz J. Fleckenstein, *Problematik und Gestalt der ottonisch-salischen Reichskirche*, [w:] *Reich und Kirche vor dem Investiturstreit. Gerd Tellenbach zum achtzigsten Geburtstag*, hrsg. von K. Schmid, Sigmaringen 1985, s. 85 i nn.

⁶ Zob. J. Fleckenstein, *Die Hofkapelle der deutschen Könige*, Tl. II: *Die Hofkapelle im Rahmen der ottonisch-salischen Reichskirche*, Stuttgart 1966, s. 57 i nn.

⁷ Thietmari VII, 30, s. 434, pisze pogardliwie o Rudolfie III z Burgundii, żyjącym na koszt biskupów, krytykując być może praktykę zaprowadzoną przez Henryka II.

⁸ C. Brühl, *Fodrum, gistum, servitium regis. Studien zu den wirtschaftlichen Grundlagen des Königtums im Frankenreich und in den fränkischen Nachfolgestaaten Deutschland, Frankreich und Italien vom 6. bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Köln 1968, s. 118 i nn. oraz W. Metz, *Das Servitium Regis. Zur Erforschung der wirtschaftlichen Grundlagen des hochmittelalterlichen deutschen Königtums*, Darmstadt 1978, s. 64 i nn.

⁹ Wydruk zob. K. Uhlirz, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.*, Bd. I: *Otto II. 973-983*, Leipzig 1902, s. 247 i nn., a o samym źródle L. Auer, *Der Kriegsdienst des Klerus unter den sächsischen Kaisern*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 1971, 79, s. 372 i nn. Szeroko zagadnienie służby wojskowej kleru omówił F. Prinz, *Klerus und Krieg im früheren Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft*, Stuttgart 1971, zwłaszcza interesujące są rozdziały 5 i 6.

Jak zaznaczono na samym początku artykułu, zasługa utworzenia w Polsce arcybiskupstwa gnieźnieńskiego została przez Thietmara przypisana Ottonowi III, który po dokonaniu inwestytury pierwszych dostojników kościelnych scedował to uprawnienie na rzecz Bolesława Chrobrego. Fakty te uprawniają zatem do przypuszczenia, że przy zakładaniu nowej metropolii opierano się na wzorach funkcjonujących w Cesarstwie¹⁰, dlatego przedmiotem niniejszych rozważań będzie określenie, na ile zostały one przejęte w życiu polskiej organizacji kościelnej do początku XII w. W miejscu tym zaznaczyć jeszcze wypada, że pod określeniem „duchowieństwo polskie” rozumiany jest ogólnie cały personel archidiecezji gnieźnieńskiej, niezależnie od pochodzenia etnicznego.

Dla czasów panowania Bolesława Chrobrego wyraźnie rysuje się już działalność polskiego duchowieństwa na arenie dyplomatycznej. W dokumencie Ottona III z 2 grudnia 999 r. zawarto wiadomość, że Radzim – Gaudenty¹¹ we Włoszech sprawował godność arcybiskupa św. Adalberta, czyli swego naturalnego brata Wojciecha¹². Nie wchodząc bliżej w okoliczności takiego a nie innego określenia jego arcybiskupstwa, można się domyślać, że został on posłany do Italii przez Bolesława Chrobrego zapewne w celu wyjednania dla Polski organizacji metropolitalnej¹³, co, jak wiadomo, zakończyło się sukcesem¹⁴.

O ponownym poselstwie przypadającym po listopadzie 1003 r. wiadomo dzięki Brunonowi z Kwerfurtu¹⁵. Pisze on, że do papieża Jana XVIII udał się mnich Benedykt wraz z biskupem poznańskim Ungerem. Zostali oni jednak po drodze zatrzymani i internowani w Magdeburgu. Wprawdzie Brunon zaznacza tylko wyraźnie chęć poinformowania Stolicy Apostolskiej o męczeńskiej śmierci eremitów w Polsce, co sugerowałoby brak jakichś politycznych celów ze strony władcy polskiego, ale temu zdaje się przeczyć obecność Ungera¹⁶, mimo że siedziba pustelników znajdowała się na terenie jego diecezji.

¹⁰ Uwagi odnośnie do literatury przedmiotu poruszającej temat recepcji niemieckiego Kościoła państwowego w Polsce zob. S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego królestwa...*, s. 75.

¹¹ Choć Radzim – Gaudenty wraz z bratem Wojciechem zaliczali się do duchowieństwa czeskiego, to jednak należy go tu umieścić, ponieważ posłował w sprawie Bolesława Chrobrego i w końcu został pierwszym arcybiskupem polskim. P.E. Schramm, *Die Briefe Kaiser Ottos III. und Gerberts von Reims aus dem Jahre 997*, „Archiv für Urkundenforschung” 1926, 9, s. 121, zakłada na lato 997 r. poselstwo Bolesława Chrobrego do Ottona III z wiadomością o męczeństwie św. Wojciecha. Zdaniem M. Uhlirz, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.*, Bd. II: *Otto III. 983-1002*, Berlin 1954, s. 245 i nn., wiadomość ową dostarczył Benedykt, towarzyszył św. Wojciecha. Gdyby tak było, choć nie znamy losów Benedykta, to i jego poselstwo wypadłoby przypisać na konto działalności dyplomatycznej polskiego duchowieństwa.

¹² MGH Diplomata II, Hannover 1893, nr 339, s. 768: „*Gaudentio archiepiscopo sancti Adalberti*”.

¹³ M. Uhlirz, *Jahrbücher des Deutschen Reiches...*, Bd. II, s. 308 i nn. oraz 540.

¹⁴ Jednakże niecałkowitym, ponieważ, jak się wydaje, kandydatem Bolesława Chrobrego na arcybiskupa gnieźnieńskiego był Unger – zob. J. Strzelczyk, *Bolesław Chrobry*, Poznań 1999, s. 71 i nn.

¹⁵ *Vita quinque fratrum eremitarum (seu) vita uel passio Benedicti et Iohannis sociorumque suorum*, MPH SN IV, 3, ed. J. Karwasińska, Warszawa 1973, c. 21, s. 71 i nn.

¹⁶ Niektórzy łączą uczestnictwo Ungera w tym poselstwie ze staraniami Bolesława Chrobrego o koronę królewską (*Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, tłum. K. Abgarowicz, wstęp

Między tymi dwoma poselstwami pojawia się jeszcze inne, jednakże nie do końca pewne jest, czy faktycznie miało ono miejsce. *Kronika węgiersko-polska* i *Żywot św. Stefana króla Węgier*¹⁷ informują o staraniach podjętych u papieża przez Węgrów i Polaków (ci ostatni pod przywództwem biskupa krakowskiego Lamberta¹⁸) około 1001 r. o koronę dla ich władców, która ostatecznie przypadła tylko Stefanowi. Trudno jednak jest mieć zaufanie do tych doniesień, niepotwierdzonych przez żadne inne źródło współczesne, ponieważ *Kronika* powstała w XIII, a *Żywot* w początkach XII w. Wiadomość o jeszcze jednej próbie kontaktu Bolesława Chrobrego z papieżem zapisał Piotr Damiani w swoim *Żywocie św. Romualda*, spisany około 1040 r. Władca polski miał mianowicie poprosić przed listopadem 1003 r. sprowadzonych do Polski z Pereum eremitów o wyjednanie mu u papieża w Rzymie korony, czego ci jednak mu zdecydowanie odmówili¹⁹. Zdaniem Jerzego Strzelczyka do relacji Damianiego trudno przywiązywać nadmierną wagę, ponieważ sprawy eremitów w Polsce znał on tylko z dalekiego zasłyszenia²⁰.

W 1013 bądź 1014 r. Bolesław Chrobry, jak pisze Thietmar, skarżył się w liście papieżowi Benedyktowi VIII, że nie może mu uiścić należnego czynszu z powodu przeszkód stawianych mu przez Henryka II²¹. Wprawdzie biskup merseburski nie wyjawia osób, które zawiozły to pismo, jednakże zważywszy na osobę adresata oraz pisemną formę kontaktu, to raczej nie może ulegać wątpliwości udział jakiś osób duchownych, lecz niemożliwych do zidentyfikowania.

i komentarze J. Karwasińska, Warszawa 1966, s. 229, przyp. 190, J. Strzelczyk, *Bolesław Chrobry...*, s. 91), choć na tle informacji Galla o dwu metropoliach polskich za czasów Bolesława Chrobrego nie da się też wykluczyć spraw związanych ze wczesną strukturą Kościoła polskiego – zob. przyp. 14 i S. Kętrzyński, *Polska X-XI wieku*, Warszawa 1961, s. 293 i nn. oraz J. Dobosz, *Monarchia i moźni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 77 i nn., gdzie zebrano hipotezy odnoszące się do lokalizacji drugiej metropolii (rec. tej pozycji zob. D.A. Sikorski, *Kościół polski w X-XII wieku we władzy monarchy i moźnych. Uwagi na marginesie książki Józefa Dobosza, Monarchia i moźni...*, „Nasza Przeszłość” 2003, 100, s. 455 i nn.).

¹⁷ Odnośne teksty zob.: W. Kętrzyński, *O kronice węgiersko-polskiej*, Kraków 1897, s. 13, a w wersji polskiej *Żywot św. Stefana króla Węgier czyli Kronika węgiersko-polska*, oprac. R. Grzesik, Warszawa 2003, s. 67 i nn.

¹⁸ W historiografii prezentowano tezę, że z posłem polskim był duchowny Astryk – Anastazy. O jego osobie i wiarygodności tej hipotezy zob.: R. Grzesik, *Kronika węgiersko-polska*, Poznań 1999, s. 146 i nn.; G. Győrffy, *Święty Stefan I król Węgier*, Warszawa 2003, s. 187 i nn.; G. Labuda, *Szkice historyczne X-XI wieku*, Poznań 2004, s. 196 i nn.

¹⁹ *Z Damianiego żywota świętego Romualda*, MPH I, ed. A. Bielowski, c. 28, s. 329. Tłumaczenie polskie zob. św. Piotr Damiani, *Żywot św. Romualda*, tłum. o. J. Bator, Warszawa 1991, s. 61 i nn. W *Żywocie św. Romualda* znajduje się jeszcze jedna informacja o poselstwie Bolesława Chrobrego do Ottona III z prośbą o przysłanie misjonarzy. Czy w poselstwie tym, datowanym na marzec-maj 1001 r., brali udział jacyś duchowni, nie da się jednoznacznie stwierdzić z powodu braku odpowiednich informacji, ale jest to wysoce prawdopodobne. O politycznym tle tego poselstwa zob. B. Śliwiński, *Bezprym. Pierworodny syn pierwszego króla Polski (986- zima/wiosna 1032)*, Kraków 2014, s. 60 i nn.

²⁰ J. Strzelczyk, *Bolesław Chrobry...*, s. 91.

²¹ *Thietmari* VI, 92, s. 384.

Biskup z Merseburga w swej kronice nadmienia jeszcze nieco o działalności Reinberna, biskupa kołobrzесьkiego. Pierwszy raz miał kapelan tego ostatniego poinformować Bolesława Chrobrego, znajdującego się w Czechach w 1004 r., o nadciągających wojskach Henryka II, z czego można ostrożnie wnioskować, że nie zabrakło tam też jego bezpośredniego zwierzchnika²². Następnie towarzyszył nieznaney z imienia córce władcy polskiego na Ruś, gdzie poślubiła syna Włodzimierza Wielkiego Świętopełka. Aresztowany wraz z księżącą parą, przebywał on tam do swej śmierci po roku 1013²³.

Na powyższych przytoczonych przykładach w zasadzie wyczerpują się znane w tym czasie przejawy działalności polskiego duchowieństwa na rzecz państwa. Wprawdzie list Brunona z Kwerfurtu, pisany około 1008 r. na dworze Bolesława Chrobrego do Henryka II²⁴, wyrażał niewątpliwie zapatrywania polskiego księcia²⁵, to jednak był sporządzony przez duchownego nienależącego do polskiej hierarchii kościelnej i z tego też względu nie może zostać w tym miejscu do końca wykorzystany. Tak też należy potraktować misję pruską Brunona z 1009 r., jak i jego w tym względzie poprzednika Wojciecha w 997 r. Obie zostały skierowane na teren znajdujący się w orbicie zainteresowań Chrobrego, jednakże wykorzystującego tu niejako „wolne siły” obcego episkopatu.

Działalność polskiego duchowieństwa na rzecz państwa za następców pierwszego króla polskiego w osobach: Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela i Bolesława II Szczodrego, przedstawia się o wiele skromniej. Chronologicznie rzecz ujmując, należy najpierw wspomnieć o rozpoczęciu pobierania nauk przez wnuka Bolesława Chrobrego w 1026 r. w którejś ze szkół katedralnych w Polsce²⁶. Wprawdzie nie było to typowym obciążeniem Kościoła państwowego na rzecz panującego, ale rządząca w kraju dynastia, realizująca ottonski ideał władcy posiadającego także gruntowne wykształcenie²⁷, również w ten sposób wykorzystywała potencjał polskiego

²² Tamże VI, 10, s. 286.

²³ Tamże VII, 72, s. 486 i 488. O misji Reinberna na Ruś zob. K. Kollinger, *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992-1025)*, Wrocław 2014, 34 i nn.

²⁴ List ten zob. *Epistola Brunonis ad Henricum regem*, MPH SN IV, 3, ed. J. Karwasińska, Warszawa 1973.

²⁵ Zob. J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne między państwem polskim a Cesarstwem Rzymskim w latach 963-1102*, Słupsk-Gdańsk 2003, s. 68 i nn.

²⁶ *Rocznik Dawny*, pod r. 1026, s. 8 i *Rocznik Kapituły Krakowskiej*, pod r. 1026, s. 45, MPH SN V, ed. J. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978.

²⁷ W kwestii celów kształcenia Kazimierza Odnowiciela zob. J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne...*, s. 90 i przyp. 168 na tejże stronie. O tym, że wykształcenie panującego stało się już w czasach Bolesława Chrobrego istotnym czynnikiem, przekonuje list Matyldy szwabskiej do Mieszka II, gdzie podnosi się jego znajomość łaciny i greki, nabytej zapewne także w Polsce za pośrednictwem kół duchownych. List zob. *Kodeks Matyldy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi, Monumenta Sacra Polonorum* (dalej: MSP) I, ed. B. Kürbis, Kraków 2000, s. 139. B. Kürbis przypuszcza, że wraz z Kazimierzem Odnowicielem pobierała nauki jego siostra Gertruda, choć być może jeszcze nie w 1026 r. – zob. *Modlitwy księżnej Gertrudy z psalterza w Cividale*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Kraków 1998, s. 61, przyp. 17 oraz *Modlitwy księżnej Ger-*

duchowieństwa, dlatego też fakt ten zasługuje na odnotowanie. Następnie wiadomo, że Kazimierz Odnowiciel w ostatniej fazie swych rządów wysłał poselstwo do małoletniego Henryka IV, które przybyło najprawdopodobniej pod przywództwem jakiegoś biskupa do Pöhlde na Boże Narodzenie w 1057 roku²⁸. Osoby owego tajemniczego biskupa możemy tylko domniemywać. Najbardziej prawdopodobni wydają się Aaron, rezydujący w Krakowie, i wrocławski Hieronim, ponieważ o działalności innych biskupów za czasów Kazimierza Odnowiciela źródła nie informują. Biorąc jednak pod uwagę, że posła polskiego spotykamy w otoczeniu cesarzowej i króla oraz że data jego przybycia przypada na okres wielkiego święta kościelnego, kiedy to zwykle odbywały się spotkania z obcymi władcami lub ich posłami²⁹, to najbardziej pasowałby tu Aaron, czołowa ówczesnie osoba w polskim episkopacie³⁰. Wreszcie na wzmiankę zasługuje informacja Galla Anonima o fakcie św. Stanisława³¹. Nie wnikając w genezę konfliktu między królem a biskupem krakowskim³², zaznaczyć jednak wypada, że bez względu na to, na jakiej on toczył się płaszczyźnie, to jest politycznej czy etycznej, w oczach monarchy grzech Stanisława stanowił przekroczenie kompetencji duchownego względem władzy świeckiej i tym samym stanowi niejako przeciwny przykład rozpatrywanego tu problemu.

Przejawy działalności duchowieństwa na rzecz państwa dadzą się w omawianym okresie stwierdzić najliczniej dla panowania Władysława Hermana i jego następców Zbigniewa i Bolesława III Krzywoustego. Rozpoczynając najpierw od poselstw, należy wspomnieć na pierwszym miejscu o radzie udzielonej książęcej parze przez biskupa poznańskiego Franko w sprawie ich długotrwałej bezdzietności. Gall Anonim pisząc o tym wydarzeniu, nie skonkretyzował osób biorących udział w tym poselstwie do opactwa w St. Gilles, wiozących również list książęcej pary, lecz raczej nie

trudy z psalterza Egberta z Kalendarzem, MSP II, ed. M.H. Malewicz i B. Kürbis, Kraków 2002, s. 64, przyp. 238.

²⁸ *Gundehari liber pontificalis Eichstetensis, Monumenta Germaniae Historica. Seria Scriptorum VII*, ed. C. Bethmann, Hannover 1846, s. 246: „*Insuper etiam affuere iam prefati episcopi confratres, fraternum et benignum in ordinatio prebentes auxilium, [...] et unus de regione quam dicitur Bolani*”.

²⁹ Wagę tego poselstwa podkreśla również S. Kętrzyński, *Polska X-XI wieku...*, s. 574 i nn. oraz za nim K. Drózd, *Kazimierz Odnowiciel. Polska w okresie upadku i odbudowy*, Wodzisław Śląski 2009, s. 146 i nn.

³⁰ A. Gieysztor, *O kilku biskupach polskich XI wieku*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 324, przypuszcza, że mógł to być niejaki Ederam, którego T. Wasilewski, *Kościół monarszy w X-XII w. i jego zwierzchnik biskup polski*, „Kwartalnik Historyczny” 1986, 92, nr 4, s. 750, identyfikuje z biskupem poznańskim. W miejscu tym może też warto zaznaczyć, iż B. Kürbis w: *Modlitwy książęcej Gertrudy...* (1998), s. 38, przypuszcza że następcą Aarona Suła – Lambert towarzyszył Kazimierzowi Odnowicielowi na wygnaniu i w jego powrocie do ojczyzny i być może jechał wraz z Gertrudą w 1043 r. na Ruś. Niestety w kwestii tej nie ma bezpośrednich przekazów źródłowych i dlatego trudno te przypuszczenia uznać za wiarygodne. Natomiast z zapiski *Rocznika Kapituły Krakowskiej* pod r. 1037, s. 47, można przypuszczać, że Suła – Lambert był kapelanem Kazimierza Odnowiciela, choć do końca nie jest to pewne.

³¹ *Galli I*, 27, s. 53.

³² W kwestii tej zob. J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne...*, s. 146 i nn.

może ulegać wątpliwości i tutaj uczestnictwo osób duchownych ze względu na charakter zadania, jak i potrzebę porozumienia się z zakonnikami choćby w języku łacińskim w sprawach, które nie zostały w liście poruszone³³. Następnym w kolejności jest list biskupa krakowskiego Lamberta II (III) do króla czeskiego Wratysława II, napisany po 1085/86 r., z prośbą o przewód dla powracających z Krakowa posłów arcybiskupa kolońskiego, przybyłych wcześniej do biskupa krakowskiego wraz z jego poselstwem. W tym wypadku, choć nie są znane motywy wymiany poselstw, to – jak się zdaje – nie można tu upatrywać tylko osobistej inicjatywy ze strony jednego z biskupów polskich. Kontakty między Krakowem a Kolonią, nawiązane jeszcze za Kazimierza Odnowiciela i to z jego inicjatywy, kiedy urząd arcybiskupa kolońskiego sprawował jego wuj Herman, trwały zapewne i później, dlatego trudno sobie wyobrazić, by działo się to bez wiedzy księcia oraz jego przyzwolenia³⁴. Następne poselstwo Władysława Hermana, skierowane do biskupstwa bamberskiego w okresie między 1087 a 1095 r.³⁵, zwracało tamtejszemu Kościołowi za pośrednictwem biskupów Eberharda i Henryka dwa złote krzyże. Osoby wymienionych tutaj pośredników najprawdopodobniej nie wchodziły w skład polskiego episkopatu³⁶, ale i w tym wypadku trudno sobie wyobrazić brak przedstawicieli polskiego kleru lub chociażby jego udziału w przygotowaniu tego poselstwa czy nakłonieniu księcia do wykupienia zrabowanych krzyży i zwrócenia ich prawowitemu właścicielowi³⁷. Bardzo bogato przedstawia się działalność w Polsce Ottona, przyszłego biskupa Bambergu. Mimo że stał się on w końcu przedstawicielem niemieckiego episkopatu, to jednak przybywszy w latach osiemdziesiątych XI w. do Polski, szukał tu możliwości zro-

³³ Galli I, 30 i 31, s. 57 i nn. Poselstwo to miało miejsce zapewne w 1085 r. – zob. S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013, s. 12. O poselstwie tym zob. też: K. Benyskiewicz, *Władysław Herman. Książę Polski 1079-1102*, Kraków 2014, s. 117 i nn. oraz A. Krawiec, *Król bez korony. Władysław I Herman książę Polski*, Warszawa 2014, s. 110 i nn. – obaj ci historycy zwracają uwagę na relację czeskiego kronikarza Kosmasy, według której pierwszoplanową rolę odegrał kapelan księżnej Judyty Piotr, wysłany też przez nią do prowansalskiego klasztoru – zob. *Cosmae Pragensis chronica Boemorum*, ed. B. Bretholz, Berlin 1955, II, c. 36, s. 134.

³⁴ Szerzej w tej kwestii zob. J. Dobosz, *Monarchia i moźni...*, s. 164.

³⁵ Zob.: A. Gieysztor, *Bamberg i Polska w XI i XII wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1971, 15, s. 73 i nn.; J. Strzelczyk, *Bamberg a Polska w średniowieczu*, „Roczniki Historyczne” 1996, 62, s. 77 oraz A. Krawiec, *Król bez korony...*, s. 149.

³⁶ Zob.: J. Strzelczyk, *Bamberg a Polska...*, s. 78 oraz A. Krawiec, *Król bez korony...*, s. 148 i nn., których zdaniem byli to prałaci kapituły bamberskiej z prawem do noszenia mitry. Odnośnie do wymiaru ideowego poselstwa Władysława Hermana do Bambergu zob. R. Michałowski, *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku*, Warszawa 1993, s. 106 i nn. Zob. też M.R. Pauk, *Episkopat, liturgia i polityka u schyłku XI w.: biskupi Eberhard i Henryk w dokumencie Władysława Hermana dla katedry bamberskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 2016, 123, nr 4, s. 678 i nn., który dopuszcza możliwość identyfikacji Eberharda i Henryka z dziekanem i kustoszem kapituły bamberskiej, następnie awansowanymi na biskupów w Polsce, być może w Poznaniu i Płocku – w takim wypadku poselstwo Władysława Hermana do Bambergu przypadałoby zapewne najwcześniej na połowę lat dziewięćdziesiątych XI w.

³⁷ W sprawie listu do Wratysława II oraz poselstwa do biskupstwa bamberskiego zob. Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej. Zeszyt 1 do końca wieku XII*, Kraków 1937, s. 16 i nn.

bieńa kariery i z tego względu przejawy jego aktywności w tym czasie można przypisać na konto polskiego Kościoła. Ze spisanych po jego śmierci żywotów wiadomo mianowicie, że prowadził on szkołę dla chłopców, pomagał biskupom i możliwym w sprawach krajowych i zagranicznych oraz odbywał na ich rzecz, władcy nie wyłączając, prywatne i publiczne poselstwa. Najważniejszym jego osiągnięciem była jednak rola, jaką odegrał w ponownym ożenku owdowiałego Władysława Hermana z Judytą salicką, najprawdopodobniej posłując w tej sprawie do Henryka IV³⁸, by następnie świadczyć podobne usługi nowej księżnej, posyłającej przy jego pośrednictwie swemu bratu liczne dary³⁹. Ostatnim już znanym źródłowo przejawem poselstwa polskiego duchowieństwa była pomyślna misja biskupa krakowskiego Baldwina do Paschalisa II w 1103 r. w sprawie dyspensy dla małżeństwa Bolesława III Krzywoustego ze Zbysławą⁴⁰.

W omawianym obecnie okresie szczególnie zwraca uwagę fakt, że hierarchowie polskiego Kościoła stawali się mediatorami podczas konfliktów wewnątrzdynastycznych. Zdaniem Józefa Dobosza było to wynikiem umocnienia struktury i majątku Kościoła w Polsce, wzmagającego jego wpływy w państwie, do czego też przyczyniałyby się wzmiankowana działalność mediacyjna, choć niewykraczająca poza schemat pracy duszpasterskiej⁴¹. Licznych przejawów tego rodzaju aktywności polskiego duchowieństwa dostarcza w swej kronice Gall Anonim. Pomijając tu już wyżej wzmiankowany spór między królem Bolesławem II Szczodrym a biskupem krakowskim Stanisławem, o którym niewiele da się powiedzieć, wspomnieć najpierw należy o interwencji w sprawie zwolnienia Zbigniewa z więzienia przy okazji konsekracji katedry gnieźnieńskiej w 1097 roku⁴². Następnie arcybiskup Marcin pośredniczył między Zbigniewem i Bolesławem III Krzywoustym, dążącymi do odsunięcia od rządów wszechwładnego palatyna Sieciecha, a ich ojcem Władysławem Hermanem⁴³. Tenże sam metropolita gnieźnieński nakłonił również w 1102 r. skłó-

³⁸ O roli Ottona w zawarciu tego małżeństwa zob. K. Benyskiewicz, *Władysław Hermann...*, s. 240 i nn. oraz A. Krawiec, *Król bez korony...*, s. 127 i nn.

³⁹ *Sancti Ottonis episcopi Babenbergensis vita Prieflingensis*, MPH SN VII, 1, ed. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1966, I, 2, s. 7; 3, s. 8; 4, s. 9. *Ebonis vita sancti Ottonis episcopi Babenbergensis*, MPH SN VII, 2, ed. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1969, I, 1, s. 10. *Herbordi dialogus de vita sancti Ottonis episcopi Babenbergensis*, MPH SN VII, 3, ed. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1974, III, 32, s. 197 i nn.; 33, s. 198 i nn.

⁴⁰ *Galli II*, 23, s. 90. J. Dobosz, *Monarchia i możni...*, s. 174 i nn., zdaje się sugerować, że Baldwin wyjednał tę dyspensę w 1103 r. u przebywającego w Polsce legata papieskiego Gwalona. Wtedy sprawa ta została raczej sfinalizowana, ponieważ trudno przypuszczać, by poseł Paschalisa II dysponował odpowiednimi kompetencjami, pozwalającymi mu na samodzielne podejmowanie decyzji. Gall Anonim podaje nam w cytowanym tu miejscu wiadomość, że Baldwin odebrał osobiście sakrę w Rzymie i zapewne wtedy też rozpoczęto rozmowy w kwestii dyspensy.

⁴¹ J. Dobosz, *Monarchia i możni...*, s. 70 i 176.

⁴² *Galli II*, 5, s. 72 i nn. W sprawie datacji konsekracji katedry gnieźnieńskiej, a tym samym zwolnienia Zbigniewa z więzienia, zob.: J. Powierski, *Data konsekracji katedry gnieźnieńskiej (1 V 1099) na tle sytuacji politycznej Polski, Rusi i krajów sąsiednich*, „Roczniki Historyczne” 1994, 60, s. 67 i nn. oraz K. Benyskiewicz, *Władysław Hermann...*, s. 159 i nn.

⁴³ *Galli II*, 16, s. 83. Odnośnie do podziału państwa S. Rosik, *Bolesław Krzywousty...*, s. 87, domyśla się, że spór dotyczył ziem sieradzkiej i łęczyckiej.

conych potomków księcia Władysława do respektowania jego postanowień, wydanych jeszcze za życia, w sprawie podziału skarbów i państwa⁴⁴. W 1107 r. udało się biskupowi Baldwinowi zapośredniczyć pokój, jak się później okazało, niezwykle krótkotrwały, między Bolesławem III Krzywoustym a Zbigniewem, na mocy którego temu ostatniemu pozwolono dzierżyć Mazowsze jako lenno z ręki brata⁴⁵. W sposób wysoce niejasny wypowiedział się Gall Anonim w sprawie postawy duchowieństwa polskiego wobec faktu oślepienia Zbigniewa przez Bolesława III Krzywoustego pod koniec 1112 lub na początku 1113 roku⁴⁶. Jednakże można tu zaakceptować poglądy przytoczone przez Karola Maleczyńskiego⁴⁷, zakładającego najprawdopodobniej obojętność ze strony świeckiej części społeczeństwa wobec tego zajścia, natomiast ze strony duchowieństwa, zwłaszcza arcybiskupa Marcina, że doszło do zdecydowanego potępienia czynu księcia. Wskazuje na to pielgrzymka Krzywoustego na Węgry, być może obłożonego klątwą, szukającego tam w porozumieniu z Kolomanem węgierskim podpory dla swego zagrożonego tronu. Ponieważ rokowania te zawiodły, Bolesław III Krzywousty kontynuował swą pokutę po powrocie do kraju, kończąc ją definitywnie w Gnieźnie kompromisem z arcybiskupem Marcinem, domagającym się jedynie moralnego zadośćuczynienia⁴⁸.

Poza przytoczonymi dotychczas formami przysług świadczonych przez polskie duchowieństwo na rzecz państwa zwraca uwagę inna wiadomość Galla Anonima o uczestnictwie polskich biskupów w wyprawie przeciw Czechom w 1110 r., głoszącym kazania swym diecezjanom przed stoczeniem bitwy⁴⁹. Czy ich udział w tej wyprawie był pierwszym w ogóle, tego nie wiadomo. Nie można być także pewnym, czy ograniczał się on tylko do posługi duchownej, ponieważ później pierwszy kronikarz polski nieco enigmatycznie wyraża się o hufcu gnieźnieńskim⁵⁰. Sugerowałoby to zatem dostarczenie również jakichś kontyngentów wojskowych, co jednak nie zostało jednoznacznie stwierdzone. Za wystawieniem posiłków militarnych w tej wyprawie przez arcybiskupa mogłyby przemawiać informacje o uposażeniu polskiego Kościoła w początkach jego istnienia. Na podstawie protekcyjnych bull papieskich dla Gniezna z 1136 i dla Wrocławia z 1155 r. można się domyślać, że swą materialną egzystencję poszczególne biskupstwo opierało na przyznanych mu dziesięcinach z grodów znajdujących się na jego obszarze. System ten został zmodyfikowany za Kazimierza Odnowiciela, który rozpoczął nadawanie dochodów z określonych terytoriów poszczególnym placówkom kościelnym. W konsekwencji system ten przeradzał się we władanie ziemią jako własnością. Droga tą kroczył również

⁴⁴ *Galli* II, 21, s. 88.

⁴⁵ Tamże II, 38, s. 108 i nn.

⁴⁶ Tamże III, 25, s. 154 i nn.

⁴⁷ K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław 1975, s. 72 oraz 75 i nn.

⁴⁸ Nie sposób tu nie zauważyć, że „moralne zadośćuczynienie” ze strony Bolesława III Krzywoustego zgadza się z uwagą J. Dobosza, przytoczoną na początku tego akapitu, iż mediacja polskich hierarchów nie wykroczyła poza ramy pracy duszpasterskiej, co dodatkowo wzmacnia w tym względzie wywód K. Maleczyńskiego.

⁴⁹ *Galli* III, 23, s. 150.

⁵⁰ Tamże, s. 151.

Bolesław II Szczodry, przywracając w 1075 r. dawne dziesięciny grodowe z czasów Bolesława Chrobrego, następnie dodał od siebie spory majątek ruchomy i nieruchomy (wsie, zapewne z ludźmi). Tego rodzaju nadania były czynione również przez następców trzeciego króla polskiego⁵¹.

Jak z powyższego ogólnego wywodu wynika, w 1110 r. Kościół polski dysponował na tyle odpowiednią bazą materialną, by móc dostarczyć jakiś oddział wojskowy. Zaznaczyć jednak należy dwie rzeczy – po pierwsze kwestia ta została tylko uprawdopodobniona, ale nadal nieudowodniona, po drugie oddział ten nie mógł być nazbyt liczny⁵². Ostatni wniosek wypływa z tego, że żadne źródło nie informuje, by w omawianym okresie jakakolwiek placówka kościelna wzięła na siebie obowiązek goszczenia władcy i jego dworu, co zapewne wynikało z ich jeszcze słabej bazy materialnej. Dzięki Gallowi Anonimowi wiadomo, że książę i jego otoczenie w interesującym nas czasie utrzymywali się ze środków gromadzonych po grodach, nie musząc w ten sposób być obciążeniem dla instytucji duchownych czy też miejscowego możnowładztwa. Pierwszy raz o takim wypadku donosi ten kronikarz dla czasów Bolesława Chrobrego, mającego wszędzie swoje miejsca postoju i służby⁵³, oraz drugi i ostatni raz dla Władysława Hermana, zlecającego troskę o dwór temu komesowi, którego ziemię odwiedzał⁵⁴. Zważywszy na rozpiętość czasową między panowaniem tych władców, należy stwierdzić, że rozwiązanie to okazało się wyjątkowo trwałe i objęło z pewnością również czasy Bolesława III Krzywoustego⁵⁵.

Na koniec pozostało jeszcze między innymi nadmienić o opiece duchownej świadczącej na rzecz monarchy i jego dworu w osobach kapelanów, poświadczonych przez Galla Anonima, którzy towarzyszyli swemu władcy nawet w czasie pielgrzymki pokutnej na Węgry⁵⁶. Jeśli wierzyć autorowi pierwszego żywota Ottona z Bambergu, obarczającego go obowiązkiem naczelnego kapelana na dworze Władysława Hermana⁵⁷, to mieli oni nawet własnego zwierzchnika w postaci arcykapelana⁵⁸. Czy kapelania dworska wzorem zachodnioeuropejskiej wykształciła w poruszanym tu czasie kancelarię, pewne nie jest, choć zdaje się to wysoce prawdopodob-

⁵¹ J. Dobosz, *Monarchia i możni...*, s. 90 i nn., 111 oraz 123 i nn. Dla czasów Bolesława II Szczodrego historyk ten oparł się na badaniach H. Łowmiańskiego, *Początki Polski*, Warszawa 1985, t. V, s. 344 i nn.

⁵² Zob. M. Bogacki, *Przemiany w wojskowości polskiej od połowy X wieku do 1138 roku. Kształt i organizacja armii*, Toruń 2007, s. 234 i nn. – tam starsza literatura przedmiotu do tego zagadnienia, uznająca istnienie hufca gnieźnieńskiego. Zob. też s. 224 i nn., gdzie z kolei jest mowa o oddziałach możnowładztwa i ich organizacji – być może tak samo był zorganizowany hufiec gnieźnieński, jednakże M. Bogacki nie poruszył tego zagadnienia.

⁵³ *Galli I*, 12, s. 32.

⁵⁴ Tamże II, 21, s. 88.

⁵⁵ Odnośnie do tego zagadnienia zob. S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego królestwa...*, s. 73.

⁵⁶ *Galli III, Epistola*, s. 120 oraz 25, s. 158 i 160.

⁵⁷ *Sancti Ottonis...*, I, 4, s. 9.

⁵⁸ T. Wasilewski, *Kościół monarszy...*, s. 747 i nn., uważa że biskupi poznańscy w omawianym okresie łączyli godność biskupa poznańskiego i biskupa dworu polskiego, czyli arcykapelana.

ne⁵⁹, w każdym razie od Galla Anonima wiadomo również o istnieniu urzędu kanclerza, jednak bez charakterystyki jego kompetencji⁶⁰.

Jak już wspomniano, kapelania dworska stała się w Cesarstwie od czasów Ottona I kuźnią kadr dla stanowisk biskupich. Władca ten popierał również rozwój szkół katedralnych, z których także korzystano przy obsadzaniu najwyższych stanowisk kościelnych w państwie, ponieważ ich wychowankowie zostali ukształtowani w duchu posłuszeństwa władcy, w dużej mierze przez biskupów wywodzących się właśnie z kapelanii dworskiej⁶¹. Odnośnie do Polski w tym wypadku zachodzi całkowity brak odpowiedniej bazy źródłowej pozwalającej na statystyczne określenie liczby dawnych członków kapelanii dworskiej wśród polskiego episkopatu. Jedynie na podstawie listu poprzedzającego księgę trzecią kroniki Galla Anonima, gdzie zabiega o życzliwość kapelanów książęcych względem siebie i swego dzieła⁶², oraz fragmentu tegoż dotyczącym hojnego ich obdarowania zaraz po biskupach i najbardziej znaczących dygnitarzach, kiedy Bolesław III Krzywousty kończył pielgrzymkę pokutną związaną ze śmiercią Zbigniewa⁶³, można domniemywać ich ważnej roli, dzięki której mogli kończyć swą karierę na eksponowanych stanowiskach kościelnych. Dodatkowo przemawia za tym fakt, że urząd kanclerski sprawował wpływowy przedstawiciel rodu Awdańców Michał, co jest niejako odpowiednikiem warunków „niemieckich”, gdzie urząd kanclerski był dzierzony przez czołowe rody Cesarstwa⁶⁴, być może zatem także w dziedzinie polityki kadrowej przejmowano w Polsce wypróbowane już metody. Szkoda, że Ottonowi z Bambergu nie było dane dopełnić swej kariery w Polsce, gdzie czasowo przynależał – jak już powiedziano – do kapelanii dworskiej, ponieważ byłaby to jeszcze jedna poszlaka więcej (gdyby naturalnie został obdarzony godnością biskupią) za obsadzaniem przez kapelanów dworskich, przynajmniej częściowo, wyższych stanowisk w Kościele polskim.

Wyczerpawszy dostępną bazę źródłową, pora jest przejść do odpowiedzi na pytanie postawione na początku artykułu, czyli wnikać, na ile wzory niemieckiego

⁵⁹ Zob. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2002, s. 458 i nn. Odnośnie do wzorów europejskich zob. H. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, Bd. I, Leipzig 1912, s. 352 i nn. Zob. też K. Benyskiewicz, *Władysław Hermann...*, s. 204, gdzie autor zaznacza panującą w nauce kontrowersję odnośnie do zagadnienia, czy Michał był urzędnikiem dworskim, czy też wykonywał swe obowiązki przy arcybiskupstwie.

⁶⁰ *Galli I, Epistola*, s. 1 i II, *Epistola*, s. 60.

⁶¹ Zob. J. Fleckenstein, *Königshof und Bischofsschule unter Otto d. Gr.*, „Archiv für Kulturgeschichte” 1956, 38, s. 38 i nn. Historyk ten zalicza się do tej grupy, która przeświadczona jest o celowym i świadomym rozbudowywaniu Kościoła państwowego, począwszy od Ottona I. Też nieco odmienną, polegającą na założeniu, że do wykształcenia się tej instytucji, niejako ewolucyjnie, doszło w drodze swoistej współpracy między władcą a jego najbardziej znaczącymi feudałami, reprezentują m.in.: R. Schieffer, *Der ottonische Reichsepiskopat zwischen Königtum und Adel*, „Frühmittelalterliche Studien” 1989, 23, s. 290 i nn. oraz M. Weitlauff, *Kaiser Otto I. und die Reichskirche*, [w:] *Bischof Ulrich von Augsburg 890-973. Seine Zeit – sein Leben – seine Verehrung*, hrsg. von M. Weitlauff, Weidenhan 1993, s. 21 i nn.

⁶² *Galli III, Epistola*, s. 120 i nn.

⁶³ Tamże III, 25, s. 160.

⁶⁴ J. Fleckenstein, *Die Hofkapelle...*, s. 17 i nn.

Kościola państwowego zostały przyjęte w życiu polskiej organizacji kościelnej do początku XII w.

W kwestii podstawowej, choć problem ten nie został tutaj szczegółowo omówiony, możemy stwierdzić, że władcy piastowscy zapewnili sobie całkowity wpływ na obsadę ważniejszych stanowisk kościelnych, podobnie jak ich zachodni sąsiad, przynajmniej do sporu o inwestyturę. Jeśli chodzi o obciążanie duchowieństwa zadaniami na rzecz państwa, rysuje się obraz nieco skromniejszy. W przytoczonych przykładach, i to niemal od samego początku, wyraźnie dominuje aktywność na arenie dyplomatycznej, podczas gdy pozostałe funkcje Kościoła państwowego z obszaru niemieckiego są już tylko sporadyczne – o ile nie jednorazowe – (uczestnictwo biskupów w wyprawie wojennej Bolesława III Krzywoustego z 1110 r.), hipotetyczne (posiłki wojskowe – hufiec gnieźnieński, kancelaria) bądź też wcale nie zachodzą (obowiązek goszczenia władcy i jego dworu). Do tego wszystkiego możemy jeszcze dodać pewny fakt istnienia kapelanii dworskiej.

Wydaje się, że odpowiedzialnością za ten stan rzeczy wolno obarczyć zjawiska kryzysowe polskiej monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI w., które potężnie wstrząsnęły podstawami państwa, nie pomijając przy tym organizacji kościelnej. Jednakże fakt ten nie pozwala stwierdzić, na ile też władcy polscy w omawianym okresie zamierzali kopiować wzory niemieckie, a na ile iść własną drogą, dostosowaną do warunków polskich, musząc ponownie niemal od podstaw zacząć budowę Kościoła polskiego. W każdym razie Kościół w Polsce w interesującym nas czasie nie stał się tym, czym był na terenie Cesarstwa, to jest ważnym czynnikiem stabilizującym władzę monarchy wobec elementów odśrodkowych⁶⁵, mimo przytoczonych przykładów mediacji między skonfliktowanymi członkami dynastii.

Bibliografia

Źródła

- Cosmae Pragensis chronica Boemorum*, ed. B. Bretholz, Berlin 1955
Ebonis vita sancti Ottonis episcopi Babenbergensis, *Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova* VII, 2, ed. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1969
Epistola Brunonis ad Henricum regem, *Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova* IV, 3, ed. J. Karwasieńska, Warszawa 1973
Galli Anonymi cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum, *Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova* II, ed. K. Maleczyński, Kraków 1952
Gundechari liber pontificalis Eichstetensis, *Monumenta Germaniae Historica. Seria Scriptores* VII, ed. C. Bethmann, Hannover 1846

⁶⁵ Zob. F.R. Erkens, *Fürstliche Opposition in ottonisch-salischer Zeit. Überlegungen zum Problem der Krise des frühmittelalterlichen deutschen Reiches*, „Archiv für Kulturgeschichte” 1982, 64, s. 307 i nn., zwłaszcza s. 311 i nn. oraz 365, gdzie myśl ta została sformułowana.

- Herbordi dialogus de vita sancti Ottonis episcopi Babenbergensis, Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova VII, 3*, ed. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1974
- Kodeks Matyldy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi, Monumenta Sacra Polonorum I*, ed. B. Kürbis, Kraków 2000
- Modlitwy księżnej Gertrudy z psalterza Egberta z Kalendarzem, Monumenta Sacra Polonorum II*, ed. M.H. Malewicz i B. Kürbis, Kraków 2002
- Modlitwy księżnej Gertrudy z psalterza w Cividale*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Kraków 1998
- MGH Diplomata II, Hannover 1893
- Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, tłum. K. Abgarowicz, wstęp i komentarze J. Karwasińska, Warszawa 1966
- Rocznik Dawny, Rocznik Kapituły Krakowskiej, Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova V*, ed. J. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978
- Sancti Ottonis episcopi Babenbergensis vita Prieftlingensis, Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova VII, 1*, ed. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1966
- Św. Piotr Damian, *Żywołt św. Romualda*, tłum. o. J. Bator, Warszawa 1991
- Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon, Scriptorum Rerum Germanicarum. Seria Nova IX*, ed. R. Holtzmann, Berlin 1935
- Vita quinque fratrum eremitarum (seu) vita uel passio Benedicti et Iohannis sociorumque suorum, Monumenta Poloniae Historica. Seria Nova IV, 3*, ed. J. Karwasińska, Warszawa 1973
- Z Damianiego żywota świętego Romualda, Monumenta Poloniae Historica I*, ed. A. Bielowski
- Żywołt św. Stefana króla Węgier czyli Kronika węgiersko-polska*, oprac. R. Grzesik, Warszawa 2003

Opracowania

- Auer L., *Der Kriegsdienst des Klerus unter den sächsischen Kaisern*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 1971, 79
- Benyskiewicz K., *Władysław Herman. Książę Polski 1079-1102*, Kraków 2014
- Bogacki M., *Przemiany w wojskowości polskiej od połowy X wieku do 1138 roku. Kształt i organizacja armii*, Toruń 2007
- Bresslau H., *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, Bd. I, Leipzig 1912
- Brühl C., *Fodrum, gistum, servitium regis. Studien zu den wirtschaftlichen Grundlagen des Königtums im Frankenreich und in den fränkischen Nachfolgestaaten Deutschland, Frankreich und Italien vom 6. bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Köln 1968
- Dobosz J., *Monarchia i możni wobec kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002
- Drózdź K., *Kazimierz Odnowiciel. Polska w okresie upadku i odbudowy*, Wodzisław Śląski 2009
- Erkens F.R., *Fürstliche Opposition in ottonisch-salischer Zeit. Überlegungen zum Problem der Krise des frühmittelalterlichen deutschen Reiches*, „Archiv für Kulturgeschichte” 1982, 64

- Fleckenstein J., *Die Hofkapelle der deutschen Könige*, Tl. II: *Die Hofkapelle im Rahmen der ottonisch-salischen Reichskirche*, Stuttgart 1966
- Fleckenstein J., *Königshof und Bischofsschule unter Otto d. Gr.*, „Archiv für Kulturgeschichte” 1956, 38
- Fleckenstein J., *Problematik und Gestalt der ottonisch-salischen Reichskirche*, [w:] *Reich und Kirche vor dem Investiturstreit. Gerd Tellenbach zum achtzigsten Geburtstag*, hrsg. von K. Schmid, Sigmaringen 1985
- Gawlas S., *O kształt zjednoczonego królestwa*, Warszawa 1996
- Gieysztor A., *Bamberg i Polska w XI i XII wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1971, 15
- Gieysztor A., *O kilku biskupach polskich XI wieku*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970
- Grzesik R., *Kronika węgiersko-polska*, Poznań 1999
- Györfly G., *Święty Stefan I król Węgier*, Warszawa 2003
- Kętrzyński S., *Polska X-XI wieku*, Warszawa 1961
- Kętrzyński W., *O kronice węgiersko-polskiej*, Kraków 1897
- Köhler O., *Die ottonische Reichskirche. Ein Forschungsbericht*, [w:] *Adel und Kirche. Gerd Tellenbach zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden und Schülern*, hrsg. von J. Fleckenstein, K. Schmid, Basel-Wien 1968
- Kollinger K., *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992-1025)*, Wrocław 2014
- Kozłowska-Budkowa Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej. Zeszyt 1 do końca wieku XII*, Kraków 1937
- Krawiec A., *Król bez korony. Władysław I Herman książę Polski*, Warszawa 2014
- Labuda G., *Szkice historyczne X-XI wieku*, Poznań 2004
- Łowmiański H., *Początki Polski*, t. V, Warszawa 1985
- Maleczyński K., *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław 1975
- Metz W., *Das Servitium Regis. Zur Erforschung der wirtschaftlichen Grundlagen des hochmittelalterlichen deutschen Königtums*, Darmstadt 1978
- Michałowski R., *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku*, Warszawa 1993
- Pauk M.R., *Episkopat, liturgia i polityka u schyłku XI w.: biskupi Eberhard i Henryk w dokumencie Władysława Hermana dla katedry bamberskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 2016, 123, nr 4
- Powierski J., *Data konsekracji katedry gnieźnieńskiej (1 V 1099) na tle sytuacji politycznej Polski, Rusi i krajów sąsiednich*, „Roczniki Historyczne” 1994, 60
- Prinz F., *Klerus und Krieg im früheren Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft*, Stuttgart 1971
- Rosik S., *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013
- Santifaller L., *Zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems*, Wien 1954
- Schieffer R., *Der ottonische Reichsepiskopat zwischen Königtum und Adel*, „Frühmittelalterliche Studien” 1989, 23
- Schramm P.E., *Die Briefe Kaiser Ottos III. und Gerberts von Reims aus dem Jahre 997*, „Archiv für Urkundenforschung” 1926, 9
- Sikorski D.A., *Kościół polski w X-XII wieku we władzy monarchy i możnych. Uwagi na marginesie książki Józefa Dobosza, Monarcha i możni...*, „Nasza Przyszłość” 2003, 100
- Sochacki J., *Formowanie się wczesnośredniowiecznego państwa niemieckiego w latach 919-962*, Słupsk 2014

- Sochacki J., *Stosunki publicznoprawne między państwem polskim a Cesarstwem Rzymskim w latach 963-1102*, Słupsk-Gdańsk 2003
- Strzelczyk J., *Bamberg a Polska w średniowieczu*, „Roczniki Historyczne” 1996, 62
- Strzelczyk J., *Bolesław Chrobry*, Poznań 1999
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2002
- Śliwiński B., *Bezprym. Pierworodny syn pierwszego króla Polski (986-zima/wiosna 1032)*, Kraków 2014
- Trawkowski S., *Pielgrzymka Ottona III do Gniezna. Ze studiów nad dewocją wczesnośredniowieczną*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972
- Uhlirz K., *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.*, Bd. I: *Otto II. 973-983*, Leipzig 1902
- Uhlirz M., *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.*, Bd. II: *Otto III. 983-1002*, Berlin 1954
- Wasilewski T., *Kościół monarszy w X-XII w. i jego zwierzchnik biskup polski*, „Kwartalnik Historyczny” 1986, 92, nr 4
- Weitlauff M., *Kaiser Otto I. und die Reichskirche*, [w:] *Bischof Ulrich von Augsburg 890-973. Seine Zeit – sein Leben – seine Verehrung*, hrsg. von M. Weitlauff, Weissenhan 1993

Summary

The Polish clergy in the service to the state at the beginning of the 12th century against the background of the Ottonian and Salian Church

In the early Middle Ages, the ruler assured decisive influence on the appointments of bishops and major abbeys in the contemporary German state. Because of that, the people holding clerical positions were obliged to host their monarch and his court, offering advice and military contingents. The aim of the article is to define to what extent were those patterns adopted in the life of the Polish church organization in the early 12th century. Diplomatic operations prevail in the examples of the Polish clergy activities while other functions of the national church from the German area are rare or non-recurring, hypothetical or non-existent.

